

The countryside at the 3rd century. From Septimus Severus to the Tetrarchy

STUDIES ON THE
RURAL WORLD IN
THE ROMAN PERIOD

3

El segle III en algunes vil·les significatives del sector meridional de l'ager *Barcinonensis* i el septentrional de l'ager *Tarraconensis*

Albert López Mullor, Javier Fierro Macía, Àlvar Caixal Mata
Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona *

ABSTRACT

Over recent years, our Service has carried out research on a series of Roman villas located on the coastal strip of the Barcelona region, between the mouths of the rivers Llobregat and Foix. In this study we briefly present the results obtained from all these sites, together with news of other excavations carried out in the same area by various teams. As is customary at this meeting, in addition to providing a rapid overview of the evolution of each site we have emphasised the finds from the 3rd century. Their importance in the area under study is uneven. Nevertheless, we believe that this situation is not wholly conditioned by events during the Roman era, but rather by the somewhat heterogeneous nature of the study. In any event, it is clear that in the villas which have been most thoroughly studied, a process of enlargement and even monumentalisation took place during the course of the closing stages of the 2nd century and the first decades of the 3rd century, as seen at Sant Boi de Llobregat or Cubelles, as a consequence of a period of strength. However these changes, which also had a significant effect on the *partes rusticae* of the villas, cease in the middle of the century and, in general, there are no further changes until well into the 4th century, when we see a new process of development of the cultivated land.

KEY WORDS: villa, *ager*, *Barcino*, *Tarraco*, 3rd Century.

RESUM

Al llarg dels darrers anys, el nostre servei ha dut a terme recerques en una sèrie de vil·les romanes situades a la franja costanera de les comarques barcelonines, entre la desembocadura del Llobregat i la del Foix. En aquest treball presentem de manera breu els resultats obtinguts en tots aquests indrets, acompanyats de les notícies d'altres excavacions realitzades a la mateixa àrea per diferents equips. Com era la norma en aquesta reunió, a més d'exposar-hi una ràpida panoràmica sobre l'evolució de cada jaciment, hem fet èmfasi en les troballes corresponents al segle III. La seva importància al territori estudiat és desigual. Tot i això, creiem que aquesta realitat no està del tot condicionada pels esdeveniments a l'època romana, sinó més aviat per una investigació un xic heterogènia. En tot cas, però, queda palès que a les vil·les més ben estudiades, al llarg de les acaballes del segle II i les primeres dècades del segle III, té lloc un procés d'engrandiment i fins i tot de monumentalització —com ara a Sant Boi de Llobregat o a Cubelles—, com a conseqüència d'un període de puixança. Tanmateix, aquests canvis, que també van afectar les *partes rusticae* de les vil·les de manera significativa, resten aturats a mitjan segle i, en general, ja no se'n produeixen més fins ben avançat el segle IV, quan assistim a un nou procés de desenvolupament de les explotacions.

Paraules clau: vil·la, *ager*, Bàrcino, Tàrraco, segle III.

Una part important de la informació de què disposem actualment per estudiar la implantació i el desenvolupament de les vil·les romanes durant el segle III, en el territori situat entre els rius Llobregat i Foix, procedeix d'intervencions arqueològiques preventives de continuïtat desigual o bé de descobriments casuais. Quant a les recerques dutes a terme pel nostre servei, que constitueixen la base principal d'aquest treball, se n'ha de tenir en compte el caràcter subsidiari envers les obres de restauració. Per tant, el seu objectiu primordial és esbrinar la configuració estructural dels monuments i determinar-ne la cronologia relativa i absoluta. És arran d'aquests treballs que hem estudiat diverses vil·les romanes, en algun cas com a objectiu principal dels treballs, com ara a les termes de Sant Boi de Llobregat i les vil·les de Sales (Viladecans) o Darró (Vilanova i la Geltrú), i en d'altres, després de descobrir-les en el subsòl de monuments més recents, o com en el castell de Cubelles, després d'identificar com a formant part de les fàbriques actuals.

Malgrat aquests condicionaments, la continuïtat de les recerques que hem pogut dur a terme en aquestes contrades —situades a banda i banda del massís del Garraf i repartides en l'antiguitat entre l'ampli territori de Tàrraco, la capital de la Hispània Tarraconense, i el força més modest ager de la colònia Bàrcino— ha proporcionat alguns resultats interessants. D'aquesta manera, podem veure com al vessant meridional, l'embranchida que devia haver pres Tàrraco cap al 150 aC devia haver afavorit la implantació d'algunes vil·les, com ara la del castell de Cubelles, on no sembla haver-hi vestigis anteriors, les quals van conviure amb establiments ibèrics que, en certs casos, com el de Darró, es van remodelar profundament i fins i tot es van eixamplar. La coexistència entre els dos models sembla acabar-se cap a mitjan segle I aC, quan la transformació esdevinguda a Darró és prou eloqüent, amb el pas de nucli ibèric a vil·la romana, tot i que, probablement, encara sense *pars urbana*.

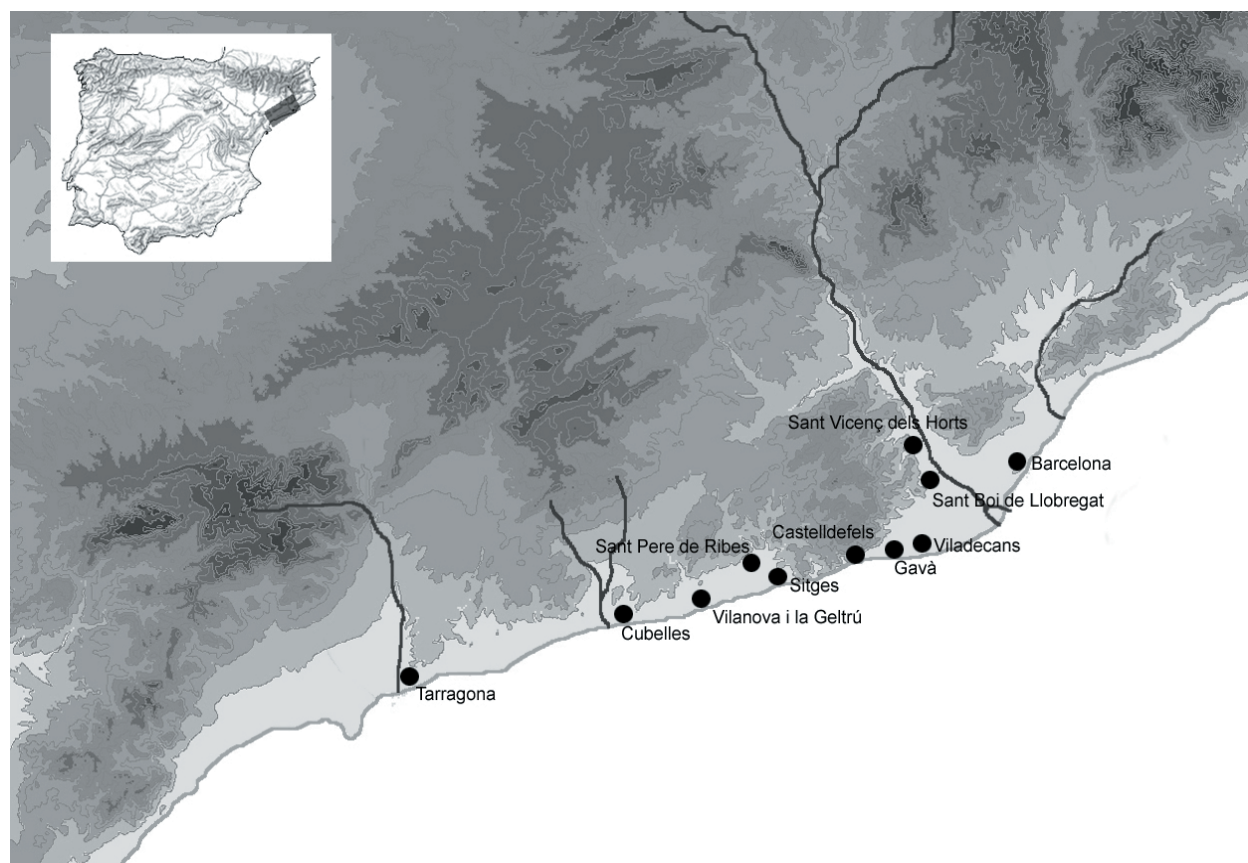
Aquesta transformació, que també es deixa sentir en els petits establiments agrícoles disseminats arreu, sembla coincidir amb l'inici de la producció vinícola massiva, fenomen d'abast general a tota la zona estudiada. Això no vol dir que fins llavors no s'hi fes vi, perquè les produccions d'àmfores de tipus grecoitàlic i Dr. 1, a Valls, i de Dr. 1A, a Cabrera de Mar, indiquen una altra cosa. És cert, però, que la proliferació de vil·les de totes les mides potser és un fet general a partir dels volts del 50 aC a l'ager de Tàrraco, i que al de Bàrcino, segons indicarien les del castell de Castelldefels, Sant Pere de Gavà, Sales (Viladecans) i Cal Reverter (Sant Vicenç dels Horts), és especialment notori arran de la fundació de la ciutat. La vil·la de Sant Boi quedaria fora d'aquests procés perquè la importància del lloc que ocupava en devia haver determinat la fundació primerenca. Tot i no disposar de dades fefaents per al final exacte d'aquesta conjuntura, en vista de la mancança gairebé endèmica de contextos del final dels flavis i de l'evidència del cessament o la "reconversió" de la producció a certs indrets cap al 60-70 dC, sembla que les coses van canviar cap al començament del segle II.

El desenllaç de la crisi, però, només va suposar la desaparició d'alguns jaciments, com per exemple el del Racó de Santa Llúcia i d'altres de més petits, al terme de Vilanova i la Geltrú. En la majoria dels indrets, però, tot i amortitzar-se determinades instal·lacions relacionades amb la producció vinícola —*laci*, dipòsits i camps de *dolia*— les explotacions es van adaptar força bé a la nova situació. D'altra banda, és evident que, a l'inici del segle II aquests establiments es doten de nous espais adequats per a l'explotació de conreus més diversificats, que es potencien d'ençà d'aleshores. En conseqüència, el segle II representa, si més no, un període d'estabilitat i desenvolupament sostingut.

* Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona. Comte d'Urgell, 187. 08036 Barcelona. Els plànols i fotografies que il·lustren aquest article són originals dels autors, si no s'indica el contrari. La delineació ha estat realitzada per Isabel Serra, Centum i Codex.

Pel que fa al segle III, i més concretament als seus decennis inicials i a l'últim o penúltim de la centúria anterior, només cal esmentar la construcció de bell nou de les magnífiques termes de la vil·la de Sant Boi; la del *castellum aquae* de Cubelles, envoltat d'estances amb paviments musius, i la reforma de la *pars urbana* de la vil·la de Darró, com a exponents d'una situació econòmica d'allò més sòlida. D'altra banda, l'eixamplament de les estructures productives a Castelldefels, Darró i Cubelles va en el mateix sentit. Tot plegat, però, no ultrapassa en cap cas la meitat del segle. Després només trobem una llarga continuïtat estructural. La destrucció de la vil·la de Darró pels bàrbars franc i alamans, malgrat haver figurat força temps als manuals, potser fruit de la moda historiogràfica dels anys seixanta i del desconeixement que aleshores es tenia de la ceràmica africana, va quedar fora de lloc amb els resultats de les excavacions de la dècada dels vuitanta. Ben bé, la dinàmica arqueològica dels jaciments no pateix canvis rellevants fins a mitjan segle IV, com és evident a Darró mateix i a la vil·la veïna del castell de Cubelles, que tendeixen a reforçar-se i ampliar-se, tant a la zona residencial com a la de treball. Les reformes continuaran a moltes de les explotacions estudiades en el decurs de la centúria posterior i algunes arribaran, sense grans escarafalls, al començament de l'època feudal, però aquest és un tema que en el marc d'un treball com el present, que intenta ser breu i precís en el seu abast cronològic, queda fora de lloc. Per tant, passem a la presentació de la síntesi dels resultats obtinguts en els jaciments més importants de la banda meridional de l'*ager barcinonensis* i la septentrional del *tarraconensis*.

Figura 1. Mapa de situació dels jaciments esmentats.

I. AGER DE BARCINO

Vil·la del barri vell, Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat, Barcelona)

Les ruïnes de les termes romanes de Sant Boi (fig. 2-4), situades al barri vell de la població, en constitueixen el monument antic més sobresortint. Aquests vestigis, en els anys centrals del segle XX, havien estat objecte d'estudi, per part de la Comissaria d'Excavacions, i de consolidació, per part del nostre Servei. El 1988, però, l'Ajuntament de la vila, propietari del recinte, en vista de l'estat lamentable en què es trobaven els banys, va sol·licitar novament la col·laboració de la Diputació de Barcelona per dur a terme la restauració del conjunt, i posar-lo a l'abast del públic com a dependència del futur museu d'història local. En conseqüència, es van encarregar al nostre Servei les tasques esmentades, que es van dur a terme entre el 1989 i 1998. Al llarg d'aquest període, els treballs d'excavació van ser dirigits, del 1989 al 1991, per Albert López Mullor, Imma Estany Morros i Xavier Fierro Macia i, el 1998, per Àlvar Caixal Mata.

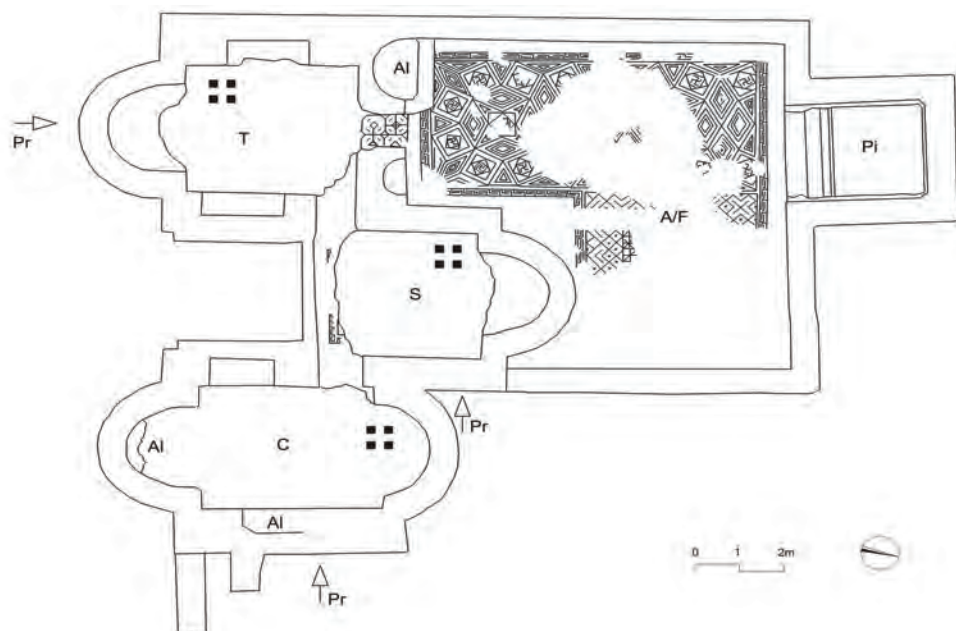

Figura 2. Sant Boi de Llobregat. Planta de les termes del carrer de l'Hospital al segle III.

Figura 3. Sant Boi de Llobregat. Vista general de les termes del carrer de l'Hospital. En primer terme, l'apodyterium i el frigidarium. Al fons, les estances càlides. (Foto: Jordi Isern, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local).

La intervenció es va iniciar amb la recerca arqueològica, molt necessària, ja que les ruïnes s'havien posat al descobert en el decurs d'excavacions de les quals no es disposava de cap memòria. És cert que es coneixien informacions essencials, algunes de les quals havien estat divulgades per Serra Ràfols (1956; 1962), director d'aquells treballs, i d'altres de contingudes en els seus diaris, conservats a l'Institut d'Estudis Catalans. D'altra banda, els mosaics havien estat objecte d'atenció d'Albert Balil (1975) i Xavier Barral (1978) i, a més, Ferran Puig (1986) havia dut a terme un interessant estudi tipològic dels banys. Mancaven, però, dades tan importants com la datació de les termes i del forn d'àmfores, descobert el 1959, i s'havia d'esbrinar l'abast de les restes arqueològiques dins el solar municipal, així com l'àrea exacta afectada per les recerques precedents.

Per tant, l'objectiu dels treballs era, d'una banda, palesar les dades imprescindibles per poder redactar el projecte de restauració, com ara l'extensió de les restes arqueològiques dins el solar, la potència que assolien els nivells antics i la probable continuïtat del jaciment fora de la finca municipal. D'altra banda, interessava aclarir altres qüestions purament arqueològiques: les etapes d'ocupació de la zona del jaciment on són els banys, la cronologia i l'evolució de la instal·lació termal i la restitució hipotètica de tots els elements de l'edifici per poder restaurar-los i exposar-los als visitants mitjançant maquetes i altres procediments didàctics. Al mateix temps, es volia esclarir l'arc cronològic de la terrisseria romana anterior als banys i comprovar una sèrie de referències suggestives, que havien estat proposades per Serra Ràfols (1962, 259-260; 1968, 19-21), segons les quals sota les termes hi havia indicis d'un jaciment ibèric.

Els resultats dels nostres treballs i les dades aportades per d'altres duts a terme per diversos equips a diferents indrets del barri vell de Sant Boi han proporcionat les bases per poder establir una hipòtesi sobre l'evolució arqueològica d'aquest lloc. D'aquesta manera, se sap que el turó del Castell, on s'assenta el barri originari del poble, va ser ocupat en l'època ibèrica des del segle IV aC, com a mínim (Puig 1986, 62; Miró 1989, 316; Solias 1989, 85-87; Barreda 1993, 28). A l'indret on hi ha les termes actualment visitables, les nostres excavacions van proporcionar l'evidència d'una primera ocupació humana cap al primer terç del segle II aC. Possiblement, s'ha de relacionar amb l'establiment ibèric esmentat a les publicacions de Serra Ràfols i, en línies generals, amb l'ocupació laietana dels sectors més enlairats del turó. Tanmateix, en els llocs estudiats a l'àrea de les termes no hi ha cap vestigi *in situ* d'aquella època. Potser aquesta circumstància indica que l'ocupació del primer terç del segle II aC, esdevinguda en un indret despoblat fins llavors i molt proper a l'inici de l'estuari del Llobregat, podria no haver estat senzillament un eixample del nucli ibèric i, ja sigui per l'acció directa dels conqueridors o bé per les noves condicions que implicava la seva presència, es va ocupar aquest punt d'interès estratègic evident, atesa la navegabilitat del riu i l'impuls extraordinari que en aquell moment va experimentar el comerç d'exportació itàlic.

La segona etapa històrica coneguda a l'àrea de les termes cal situar-la a l'època baixrepublicana. Tot i l'escassetat del material arqueològic que s'hi pot associar, s'ha datat, *grosso modo*, dins la primera meitat del segle I aC. Potser coincideix amb la inutilització d'algunes sitges a la part alta del turó, la qual cosa devia indicar l'abandó d'un sector del poblat, o bé una reorganització. L'etapa següent es caracteritza per la construcció d'un parell de murs, en un moment ben avançat del segle I aC, potser en el tercer quart. Ambdues estructures s'han de considerar anteriors a la fundació del centre productor d'àmfores. Segons Serra Ràfols (1962, 259), a sota dels estrats relacionats amb un dels forns –el número 2–, es van descobrir restes d'un poblat ibèric. Aquesta troballa li va donar peu per establir una assenyada

teoria sobre l'ocupació ibèrica d'un bon nombre d'indrets en què més tard hom va establir vil·les romanes. Una d'aquestes construccions, siguin ibèriques o romanes republicanes, perdura en la següent etapa històrica, que s'inicia amb la fundació del centre productor d'àmfores, cap al 30 aC. La seva pervivència és un indicatiu de continuïtat entre les dues fases, i podria indicar que, almenys des de la primera meitat del segle I aC, al turó del Castell ja hi havia una veritable vil·la.

En aquest establiment, des dels volts del 30 aC, es produïa vi, que s'exportava cap a les Gàl·lies en àmfores cuites en un forn descobert el 1990, en el decurs de les darreres excavacions; tot i que n'hi devia d'haver més. Les àmfores més antigues portaven en alguns casos una marca amb el nom de *Iulius Anicetus*. En un moment posterior, situable en el 20-30 dC, el primer forn va quedar inutilitzat i se n'hi van bastir dos de nous. L'un ja es va trobar el 1959 i el van donar a conèixer a Serra Ràfols (1962) i Pascual (1977; 1980), l'altre es va descobrir el 1998. En aquesta segona etapa les àmfores s'adreçaven majoritàriament cap a Itàlia, i portaven diverses marques amb el *cognomen* de persones que participaven en la comercialització. Malgrat la progressiva disminució de les exportacions vinateres procedents del litoral de la província Tarraconense, que va tenir lloc des del 60-70 dC, sembla que la vil·la de Sant Boi va mantenir l'activitat vitivinícola fins a les acaballes d'aquest comerç, a finals del segle I de la nostra era. Sobre la producció d'àmfores en aquest indret es pot veure: López Mullor 1990; 1995; 1998 b; López Mullor/Estany 1993 a; 1993 b; López Mullor/Fierro 2002; López Mullor/Martín 2007; Martínez/Buxeda/López Mullor 2006.

De la *pars urbana* de la vil·la del segle I dC es coneix un edifici termal de planta rectangular, descobert en el decurs de les excavacions dirigides per Sales i Prida, el 2006 i 2007, que ocupava una superfície de més de 100 m², situat a l'actual plaça de la Constitució. El moment de construcció és encara indeterminat, però sabem que va estar en ús el segle II i va ser objecte d'unes quantes remodelacions que el van ampliar. A la mateixa instal·lació pertanyia la *natatio*, de més de 30 m de llargària, localitzada al carrer de la Pau per Melián, Molist i Puig (1989). Diverses actuacions sota control arqueològic realitzades als carrers del barri vell, com ara la col·locació de canonades o la formació de galeries de serveis, han posat al descobert murs de la vil·la, probablement de l'època imperial, però el seu abast limitat no ha permès la datació precisa ni la interpretació de les troballes (Barreda 2004 b).

Malgrat tot, sabem que, com totes les explotacions d'una certa grandària i ben situades, va tenir un desenvolupament sostingut durant el segle II i una etapa d'esplendor a començament del III. Durant les excavacions realitzades a Can Barraquer es van documentar importants rebliments, col·locats per emplenar el terreny, associables a remodelacions de la *pars urbana* de la vil·la (Barreda 2004 a), que donen testimoni del dinamisme d'aquest enclavament. És dins aquesta darrera etapa que va tenir lloc l'engrandiment i monumentalització de la *pars urbana* amb la construcció d'unes termes noves, cap al 200 dC. Aquesta datació es va obtenir a través de l'estudi de la ceràmica apareguda a l'interior de la trinxera de fundació del mur que tanca els banys a ponent¹, el qual també va ser utilitzat per contenir les terres del vessant del turó, als peus del qual s'assenta aquest edifici, i formar una terrassa artificial. Aquesta troballa va proporcionar una data que concorda amb l'estil dels mosaics i amb els paral·lels localitzats per a la tipologia de l'edifici: Serra Ràfols (1956, 144 ss.) va proposar una cronologia molt aproximada de les termes, tot situant-les cap al final del segle II dC. Una data semblant es va donar mitjançant l'estudi dels paviments musius, que Balil (1975, 895-898) va descriure com a postseverians o de la

1. T.s. clara C informe, t.s. clara A Lamb. 23, ceràmica comuna africana Lamb. 9a2, 9A, 10A, Ostia I.15, I.261, II.302, III.303, III.267, III.324, III.332.

Figura 4. Sant Boi de Llobregat. Detall del *tepidarium* de les termes del carrer de l'Hospital. (Foto: Jordi Isern, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local).

primera meitat del segle III, i Barral (1978, 119-122) va situar entre el final del segle II i la primera meitat del III.

La distribució de les termes correspon al tipus III de Krencker, que es caracteritza per la presència de dos cossos paral·lels, orientats de nord a sud, un per a les cambres fredes (*apodyterium* i *frigidarium*) i un altre per a les calentes (*tepidarium*, *sudatorium* i *caldarium*). La comunicació entre els dos cossos es realitza a través del *frigidarium* i del *tepidarium*. La *piscina* del *frigidarium* està contraposada a la comunicació entre aquest espai i el *tepidarium*, i de les dues del *caldarium*: l'una està a la prolongació de l'eix de les estances càlides i l'altra, adossada a una de les parets laterals. El cos de les sales fredes es troba a tramuntana i el de les cambres calentes a migdia, de manera que el *caldarium* ocupa l'angle sud-est de l'edifici i aprofita la màxima insolació. Aquesta mena de distribució, ben coneguda a les províncies centrals de l'Imperi, es va començar a utilitzar a mitjan segle II a, per exemple, les termes marítimes d'Ostia Antica, bastides en l'època d'Adrià i dels Severs, i va tenir l'esplendor màxima en la transició del segle II al III, com es pot veure als banys de Bumbesti a la Dàcia, datats de l'any 201, o als de Slaveni, a la mateixa província, construïts a l'època severiana. Són coetànies les termes dels legionaris de *Lauriacum*, a Mèsia i les de Zevgolatia, a la província d'Acaia, de les darreries del segle II o de començament del segle III, així com els banys d'Iciniacum a la Raetia, bastits en la mateixa data i amortitzats l'any 260. Aquesta manera de construir les termes va ser abandonada a les darreries del segle III, en favor d'altres ordenacions de tipus radial (López Mullor/Fierro 2000; 2002).

El conjunt de construccions que formaven la vil·la de Sant Boi devia haver romàs en ús més enllà de mitjan segle V, data dels materials romans d'importació més tardans que s'hi han trobat, i és possible que no fos abandonat fins ben avançada l'època visigòtica. A Can Barraquer es van documentar sis sitges que van ser amortitzades entre els segles V i VII, i el solar de les primeres termes, les del segle I, també va ser ocupat per un camp de sitges en el Baix Imperi. Al llarg de tan dilatat període, les termes del segle III van ser reparades diverses vegades, tot i que no podem situar la data d'aquestes refeccions, ja que no coneixem amb detall els resultats de les excavacions dels anys cinquanta. Aquestes obres són, alhora, un testimoni de continuïtat en la vida de la vil·la i de la disponibilitat relativa de recursos, ja que, per exemple, els mosaics dels banys van ser

condicionats uns quants cops, però mai no se n'hi van posar de nous. Una vegada abandonats els banys, no se sap exactament què va passar a l'edat mitjana en aquesta zona, tot i que l'edifici de les termes, situat en un indret excèntric amb relació al petit nucli urbà de llavors, mai no va quedar colgat. En aquesta situació devia arribar a l'edat moderna, quan el desenvolupament urbà del poble va excedir dels estrets límits medievals, i aleshores va servir de fonamentació a una casa bastida en el primer quart del segle XVII.

Vil·la de Cal Reverter, Sant Vicenç dels Horts (Baix Llobregat, Barcelona)

Segons Barreda (2004 c) i Morera (2006), al jaciment de Cal Reverter es documenta una *figlina* d'àmfores, l'activitat de la qual es data entre el final del segle I aC i el final del segle I dC, així com diverses dependències de la *pars rustica* d'una vil·la amb uns quants dipòsits i sitges, que va ser amortitzada a les darreries del segle II o començament del III, moment a partir del qual, ara com ara, es detecta un hiatus en la utilització de l'indret excavat, que potser no es va fer extensiu a la resta de la vil·la. El segle IV, a sobre mateix de la terrisseria, s'hi va produir una reocupació, documentada a través de la construcció d'una premsa de vi i un dipòsit, que ha estat associat a una almàssera, de la qual s'han identificat diversos *laci*. A més d'aquesta *pars fructuaria*, elements com marbres i estucs, trobats fora de context, permeten suposar l'existència d'una *pars urbana* propera a les dependències excavades.

Vil·la de la Mare de Déu de Sales, Viladecans (Baix Llobregat, Barcelona)

En aquesta vil·la (fig. 5-7), situada al cementiri municipal de Viladecans, s'han dut a terme dues etapes de recerca. La primera, sota la direcció de J. M. Solías i X. Menéndez, entre el 1981 i el 1993, publicada en diversos llocs (Solías 1983; Menéndez/Solías 1996-1997; Izquierdo/Menéndez/Solías 1998), i la segona, desenvolupada pel nostre servei, a petició municipal, entre el 1995 i el 2005, sota la direcció de J. Fierro, À. Caixal, A. Puig i M. Riera, de la qual s'han publicat avanços amplis (Fierro 1996; Fierro/Caixal 2002; 2004). Al llarg d'aquests treballs, les estructures més antigues documentades pertanyen a la sala d'una premsa, dedicada bàsicament a la producció vinícola, la fundació de la qual es pot datar durant els primers decennis del segle I. De manera subsidiària, dins la mateixa dependència es realitzava la mòlta de cereals o tal vegada la trituració d'olives, les quals devien ser sotmeses al premsatge posterior en una almàssera veïna. El *torcular* estava rodejat d'un conjunt de *laci* per recollir el most i dur a terme la vinificació prèvia a l'emmagatzematge en *dolia*, o bé l'envasament en àmfores manufacturades en una terrisseria que devia formar part de la mateixa vil·la. Subsidiàriament, també s'hi van dur a terme activitats metal·lúrgiques, no només per fornir les necessitats de la vil·la, sinó també per a la comercialització, si es té en compte el volum relativament nombrós d'escòries trobades a prop d'un forn destinat a la fosa de metalls.

Cap a mitjan segle I es van realitzar algunes reparacions a la zona de premsatge i als dipòsits annexos, les quals coincideixen amb el moment de *floruit* de l'explotació, que hom pot situar a l'època de Neró. Durant el principat de Vespasià, s'hi produeix l'amortització d'algunes parts de la vil·la relacionades amb la producció vinícola, com ara un gran magatzem de *dolia*. Es tracta d'un procés paral·lelitzable al que s'ha comprovat en altres vil·les cap al 60-70 dC. Per exemple, al Roser (Calella) i al Mas Carbotí (Tossa), on es coneix d'antuvi (López Mullor 1985, 203-205; 1990, notes 6, 9; López Mullor/Zucchitello/Fierro 1985), o en d'altres, on les dades són més

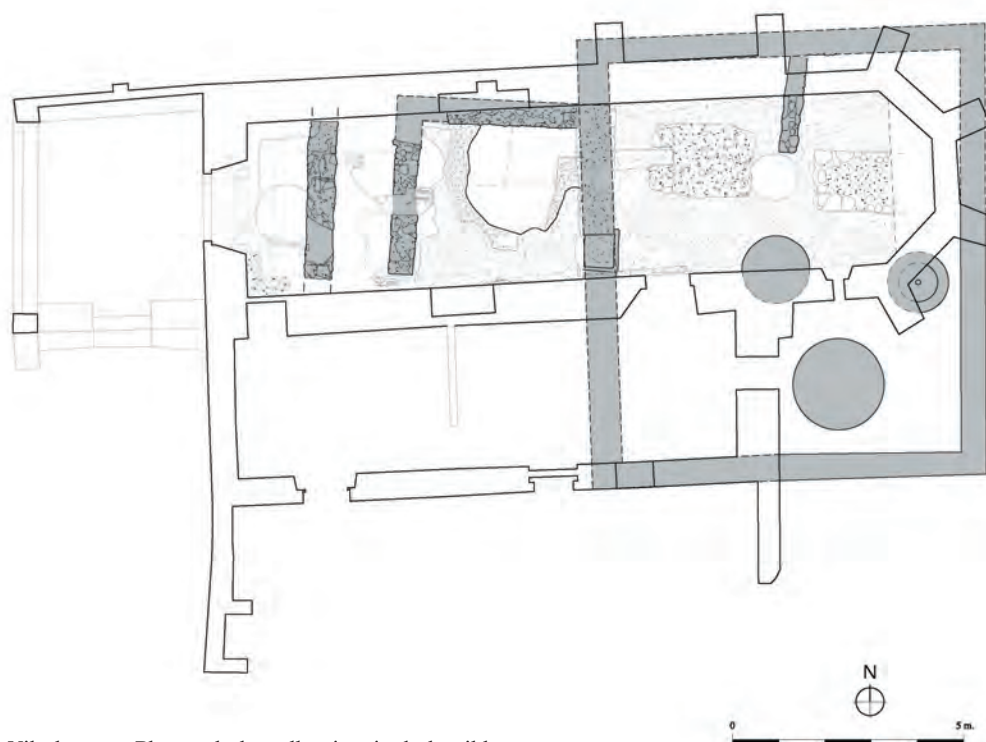

Figura 5. Viladecans. Planta de la *cella vinaria* de la vil·la de la Mare de Déu de Sales, cap a mitjan segle I dC.

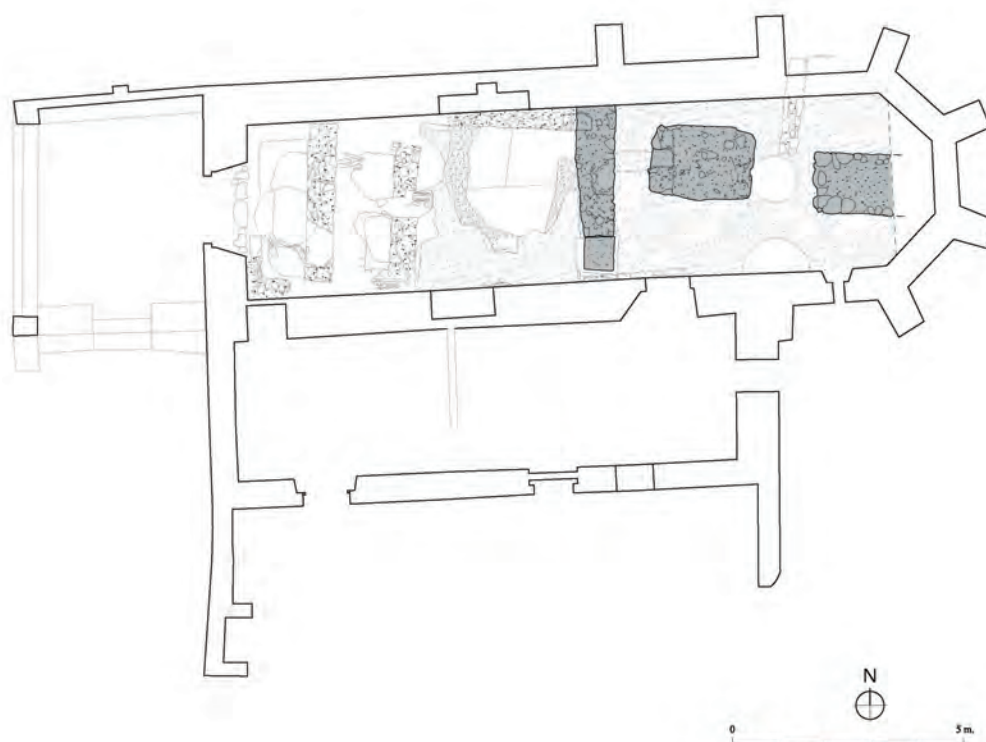

Figura 6. Viladecans. Planta de la vil·la de la Mare de Déu de Sales, al començament del segle II dC.

recents. És el cas de les Alzines, al mateix terme de Tossa (Anglada et al. 1998, 438-443), el Collet (Sant Antoni de Calonge) (Nolla et al. 2004, 193-200), Malgrat de Mar (Burjachs et al. 1987, 224-228) o Can Feu, a Sabadell (Carbonell/Folch 1998, 289-290). Això fa pensar que en aquella època, per cert anterior als tan comentats decrets de Domicià (síntesi a Tchernia 1986, 221-233), va tenir lloc un primer abandó de *figlinae*, lligat sens dubte a un alentiment important de l'activitat exportadora dels centres catalans. La producció, però, no es va aturar de sobte a tot arreu.

Finalment, al llarg del darrer terç del segle I, coincidint amb la davallada irreversible de la producció vinícola massiva en gran part de Catalunya, té lloc la reconversió gradual de les activitats desenvolupades a la vil·la, que desemboca en una transformació total de les dependències, amb la formació d'una nova retícula constructiva, orientada respecte als mateixos eixos que l'anterior però sense aprofitar-ne cap mur. D'inicis del segle II data també la construcció d'un edifici rectangular de 140 m², situat a l'extrem d'una de les terrasses naturals del terreny, arrencat amb la línia de costa. No sabem les activitats que es van desenvolupar llavors a l'explotació ni la vigència o transformacions que va tenir.

Figura 7. Viladecans. Vil·la de la Mare de Déu de Sales. Vista general de les estructures romanes aparegudes a la nau de l'església.

El segle III suposa una continuïtat de les estructures bastides a la primera meitat del precedent, sense que s'hi hagin documentat obres de remodelació ni ampliacions. Val a dir que la construcció de l'església romànica i d'una sèrie d'estructures annexes per albergar una comunitat de deodates, a les darreries del segle XIII, i d'una rectoria al segle XVI, i els rebaixos del terreny fets com a conseqüència de la construcció del cementiri municipal, des de finals del segle XIX, han afectat sensiblement els nivells més tardans del jaciment romà.

Tanmateix, si es pren en consideració la ceràmica apareguda al jaciment, tant dins els contextos datats com en qualitat de material residual, es té la impressió que fins a les darreries del segle III hi van arribar productes d'importació de manera freqüent i regular. A partir de llavors, sembla com si es produís una davallada en el flux, tot i que el material mateix, sempre fora de context, indica una pervivència de l'ús d'aquest indret, o almenys una freqüentació, fins al segle VII.

Vil·la de Sant Pere, Gavà (Baix Llobregat, Barcelona)

Les excavacions al nucli urbà de Gavà, fetes majoritàriament a partir del 1995, han tingut un caràcter preventiu, subsidiàries de diverses construccions dutes a terme per iniciativa privada i pública. Fruit d'aquestes intervencions, la majoria inconnexes, ha estat el descobriment d'una sèrie de vestigis de la vil·la romana anomenada de Sant Pere, ja que es van trobar algunes de les restes més importants en el solar de la rectoria de l'església parroquial del mateix nom. Malgrat tot, les informacions que en posseïm a hores d'ara són força fragmentàries. D'una banda, s'hi documenta una explotació dedicada a la producció de vi, fundada a les acaballes del segle I aC, de la qual es coneix una premsa, un camp de *dolia*, dos dipòsits i una gran cisterna, a més de dues zones d'emmagatzematge en sitges, una d'amortitzada en la transició del segle II al III i l'altra entre el segle V i el VII. D'altra banda, s'han localitzat espais destinats a necròpolis, amb una datació extensa que podria iniciar-se als darrers decennis del segle III. La troballa més singular, però, correspon a les restes del que els seus excavadors consideren una *basílica paleocristiana* associada a diverses dependències de la vil·la, pavimentades amb mosaic i que pertanyen a uns banys, per a les quals es proposa una data dels segles VI o VII, i l'amortització s'hauria produït el VIII (Esteban et al. 2006).

Així doncs, l'estat actual de la recerca no permet extreure conclusions sobre els esdeveniments que va tenir l'explotació al segle III. Potser s'hi va viure un període de continuïtat, i tot sembla indicar que els canvis importants en el patró de l'ocupació es van produir al llarg dels segles IV i V. Dins del mateix terme municipal, el petit jaciment de la Roca s'ha volgut identificar amb una instal·lació dependent de la primera fase de la vil·la de Sant Pere (Barreda/Estrada 2004).

Vil·la del Castell, Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona)

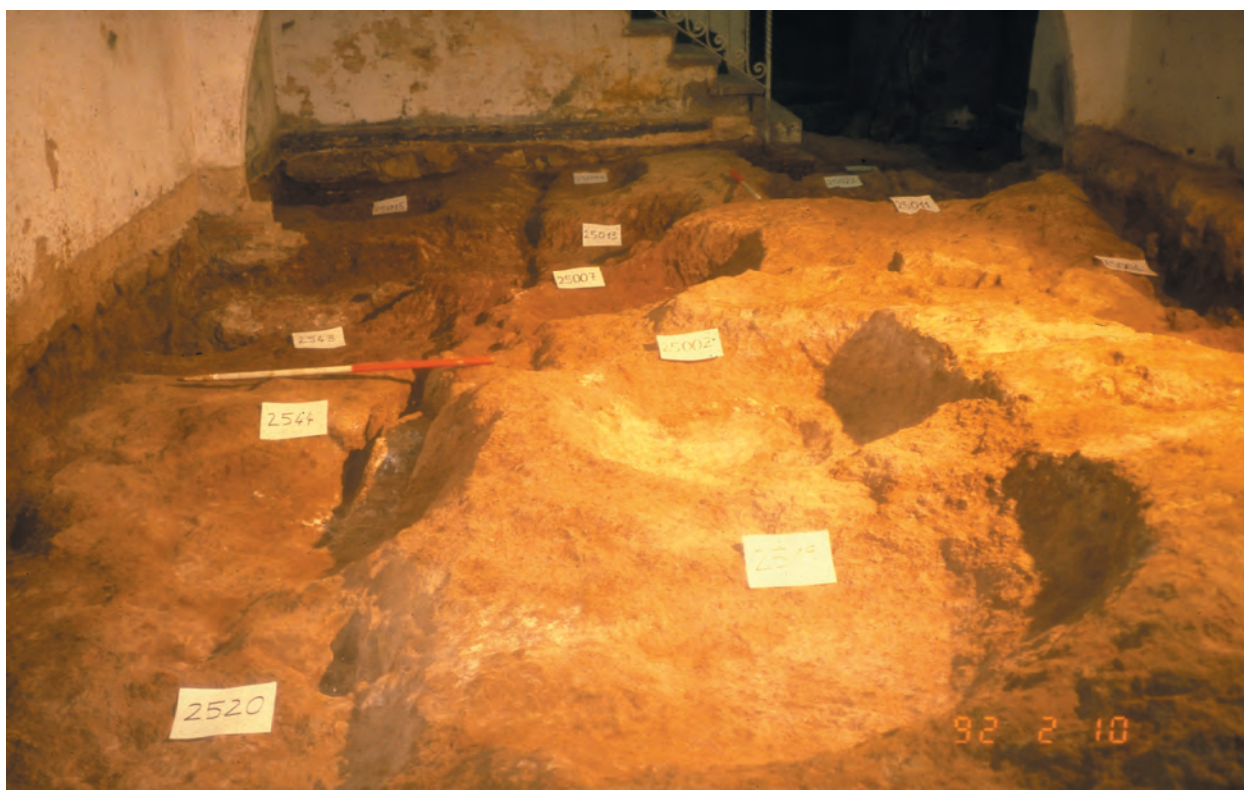
Aquesta vil·la (fig. 8-9) es va descobrir el 1985, al llarg de la prospecció prèvia a l'elaboració del catàleg del patrimoni arquitectònic i històric de Castelldefels. Tres anys més tard, en passar el conjunt monumental del Castell a propietat municipal, l'Ajuntament va demanar ajut a la Diputació, per tal de dur-ne a terme la restauració. Les obres, desenvolupades en diverses fases, que han permès obrir al públic diferents parts de la fortalesa, van començar el 1989 i continuen en l'actualitat. L'estudi arqueològic del monument es va fer intensivament entre el 1989 i 1995. Després, s'hi han desenvolupat campanyes puntuals els anys 2000, 2001 i 2007. Totes aquestes intervencions han estat dirigides pels qui subscriuen amb la col·laboració d'I. Estany, M. Gumà, H. Kirchner, V. Niño, X. Solé i M. Borràs, i han estat publicades extensament, segons es pot veure, per exemple, a: López Mullor 1996; 1998 a; 2004; López Mullor/Estany/Lacuesta (coord.) 2005.

Els treballs van documentar al jaciment un arc cronològic que abraça des del segle IV aC fins als nostres dies, i van permetre el descobriment d'un establiment ibèric i de la vil·la, com s'ha dit, així com el coneixem detallat del castell, documentat des del segle X, i de l'antiga església parroquial de Santa Maria, fundada a la mateixa època. D'aquesta manera, es va palesar que les restes més importants de la vil·la havien restat preservades al subsòl del temple. Les més antigues daten de l'últim o el penúltim decenni del segle I aC i se superposen als vestigis del poblat ibèric, que llavors va restar abandonat; també hi ha construccions del segle II de la nostra era. Tanmateix, les ruïnes més nombroses corresponen al segon quart del segle III, moment en què es van bastir sobre la roca neta, probablement perquè la vil·la devia haver experimentat una ampliació considerable.

Figura 8. Castelldefels.
Planta de les
estructures romanes
bastides al segon
quart del segle III
documentades a
l'interior de l'església de
Santa Maria.

Figura 9. Castelldefels.
Vista del camp de *dolia*
documentat al subsòl
de les dependències del
castell.

Malgrat que totes aquestes restes es trobaven molt malmeses per les estructures posteriors, hom podia distingir clarament una sèrie d'àmbits amb construccions de dues plantes, per amargenar el pendent del turó en què s'establien. La planta baixa va ser utilitzada per a l'estabulació de ramat i fóra temptador d'imaginar que el pis superior corresponia a un ús residencial. Això no obstant, la informació que tenim sobre les restes més enlairades és gairebé nul·la, llevat de la presència del paviment, d'*opus signinum*. Sota el castell pròpiament dit, només s'han trobat les empremtes força arrasades, però perfectament recognoscibles, d'un magatzem de *dolia*, de cronologia imprecisa —l'estratificació en aquest punt és extremament minsa—, així com els vestigis de dos murets. La netedat palesada en els sòls que van funcionar fins a l'abandó de la vil·la ens impedeix de precisar la data d'aquest esdeveniment. Tot i això, alguns materials fora de context n'indiquen l'ús en el Baix Imperi. És el cas, per exemple, d'un fragment de *terra sigillata lucente*, de la forma Lamb. 1/3b, que es pot datar entre el darrer quart del segle III i mitjan segle V dC, com a mínim. Això pot indicar, segons la manera com utilitzem una datació tan àmplia, que la vil·la funcionava sens dubte després de la crisi del segle III, i que potser va prolongar l'activitat fins a una època relativament tardana.

S'ha d'afegir que el 1989 es va localitzar un *cippus* romà aprofitat en una paret de la rectoria. Aquesta peça mostra una inscripció dedicada a un dels propietaris de la vil·la, Gaius Trocina Synecdémus. El va encarregar la seva dona, Valeria Haliné, potser poc després que ell morís. La inscripció indica que Trocina era llibert i sacerdot del culte d'August divinitzat, i segurament estava ben relacionat, ja que altres membres de la seva família, també d'origen servil, van participar, encara que una mica de lluny, en el cercle de l'emperador Trajà, a través d'un dels seus col·laboradors, Lucius Licinius Sura. Segons sembla, el nostre personatge va viure a Bàrcino i, probablement, el fet de tenir una propietat rústica dins l'ager de la ciutat palesa el seu prestigi social (Mayer 1980, López Mullor 1989; 1992).

II. AGER DE TÀRRACO

El Garrofer de la Cisterna i el Bosquet, Sant Pere de Ribes (Garraf, Barcelona)

El Garrofer de la Cisterna és un establiment rural de petites dimensions dedicat a la producció vitivinícola en què es va iniciar l'ocupació a l'època augustal. L'abandó es podria situar en el segon quart del segle III. A l'època altmedieval, algunes estructures com la cisterna continuaven dempeus i van ser reutilitzades; al seu voltant s'hi va constituir un petit nucli habitat (García et al. 1991). Dins el mateix terme municipal, es coneix el jaciment del Bosquet, una altra petita instal·lació dedicada a la producció de vi, fundada a mitjan segle II aC, que no va perllongar la seva ocupació més enllà de les darreries del segle I o el començament del II dC (Bosch/Miret 1989).

Vil·la del Vinyet, Sitges (Garraf, Barcelona)

A la partida del Vinyet, dins el terme de Sitges, al costat del santuari del mateix nom, es va trobar al segle XIX un sarcòfag del segle III o inicis del IV, que avui s'exposa al Racó de la Calma, adossat a la façana de l'edifici al qual ha donat nom. En aquest lloc s'havien fet nombroses troballes parcials fins que, el 2003 i 2004, s'hi va dur a terme una excavació extensa, sota la direcció de J. García Targa. Llavors s'hi va descobrir un sector important de la *pars rustica* d'una vil·la, formada per uns quants grups de dependències, algunes de porticades i organitzades al voltant de patis. La primera fase, datada al segle I dC, està formada per edificacions modestes, amb les parets de pedra lligada amb argila i els paviments de terra batuda.

Al llarg del segle II i fins al començament del III, s'hi van succeir una sèrie de transformacions importants, sense que se n'hagi pogut determinar amb precisió el ritme i el significat, a causa del grau d'arrasament amb què es van conservar les estructures. Les activitats documentades són el premsatge de vi o oli i la metal·lúrgia, probablement destinada només a proveir l'explotació. El que sembla clar és que, cap al tercer quart del segle III, aquesta *pars rustica* va ser abandonada i fins i tot espoliada per aprofitar-ne els materials constructius (García Targa 2004; Revilla/García Targa 2006). Malgrat això, es constata la pervivència de la vil·la, a través de la necròpolis on es va documentar un enterrament infantil dipositat a l'interior d'una àmfora de la forma Keay 55, datada del segle VI (Járrega 2003).

La Casa del Poble, Sitges (Garraf, Barcelona)

Al bell mig del nucli urbà de Sitges coneixem el jaciment anomenat Casa del Poble, una petita instal·lació dedicada a la producció de vi fundada en un moment no gaire avançat del segle I aC, que podria formar part d'un establiment més gran, ja que diferents sondeigs fets en solars de la població amb motiu de la construcció de nous edificis han posat al descobert estrats, parets i infraestructures d'època romana. Les troballes han estat escasses: un *lucus*, que tenia adossat un altre dipòsit més petit, i algunes parets que no permeten restituir com s'organitzava la instal·lació.

S'hi van documentar dos moments de refeccions importants: el primer va tenir lloc cap al canvi d'era i el segon se situa a la segona meitat del segle II dC. Ambdós van suposar un engrandiment d'aquesta part de l'explotació, ja que s'hi van bastir nous volums arquitectònics. S'hi constata una absència gairebé absoluta de materials dels segles III i IV dC, per la qual cosa hom podria suposar l'abandonament a les darreries del segle II dC. Tot i això, aquesta mancança de material també podria haver estat deguda a les importants remodelacions que es van dur a terme a l'època moderna al nucli antic de Sitges, les quals en van alterar de forma substancial la topografia. Connectada a aquesta possible *pars rustica*, se suposa la presència d'una *pars urbana* al cim del turó, a causa de la troballa episòdica de fragments d'estuc, marbre, *opus sectile* i vaixel·la de qualitat (García Targa/Ribas 2004 a; 2004 b).

Vil·la de Darró, Arró o Adarró, Vilanova i la Geltrú (Garraf, Barcelona)

El conjunt arqueològic de Darró (fig. 10-13) abraça el turó de Sant Gervasi i extensos sectors de la plana immediata, que a l'antiguitat estava parcialment ocupada per llacunes i aiguamolls. Va ser excavat als anys cinquanta del segle XX, sota la direcció d'A. Arribas (1956; 1959) i, d'ençà del 1979, hi ha treballat l'equip format pels qui subscriuen, amb la col·laboració puntual d'altres investigadors, com ara I. Estany, J. García, M. Gumà, M. Riera, L. Suau i V. Revilla. Els treballs sistemàtics van finalitzar, momentàniament, l'any 2001 i des d'aleshores s'han fet petites intervencions, subsidiàries de les tasques de consolidació. Per ampliar les informacions que oferim en aquest epígraf, es pot consultar López Mullor 1986, 1988, 1986-1989; López Mullor, Fierro 1988; 1989 1993; López Mullor et al. 1992, 2002, 2004, que constitueixen una selecció, centrada sobretot en estudis referits a l'època romana, de la bibliografia sobre el jaciment.

Els resultats de totes aquestes recerques indiquen que els vestigis més antics corresponen a un poblat ibèric que, entre el segle V i el I aC, va exercir la preponderància dins l'àrea oriental de la regió ibèrica de la Cossetània. Aquest poblat va ser substituït per una vil·la romana, instal·lada al territori de la colònia Tàrraco, fundada a mitjan segle I aC i abandonada en un moment avançat de l'època visigòtica. Probablement, a mitjan segle I aC, va

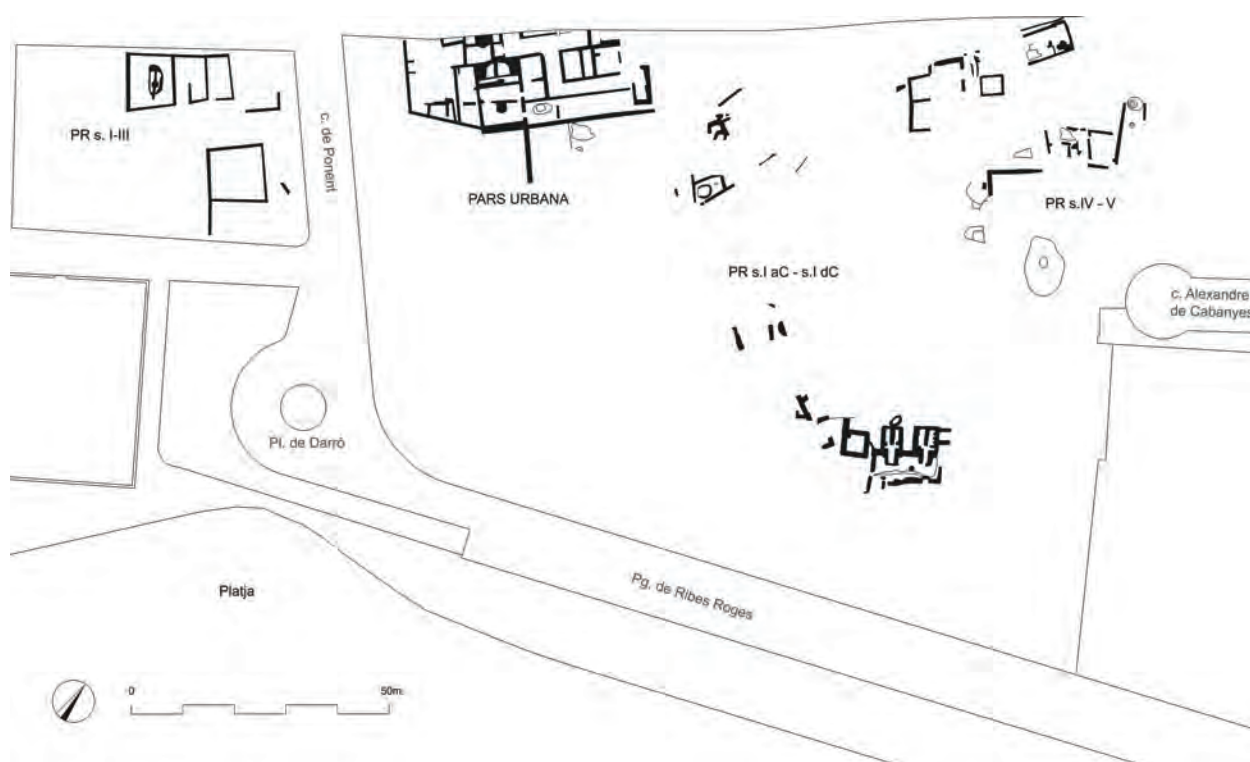

Figura 10. Vilanova i la Geltrú. Planta general de la vil·la romana de Darró, amb indicació dels diferents emplaçaments de la *pars rustica* al llarg del temps.

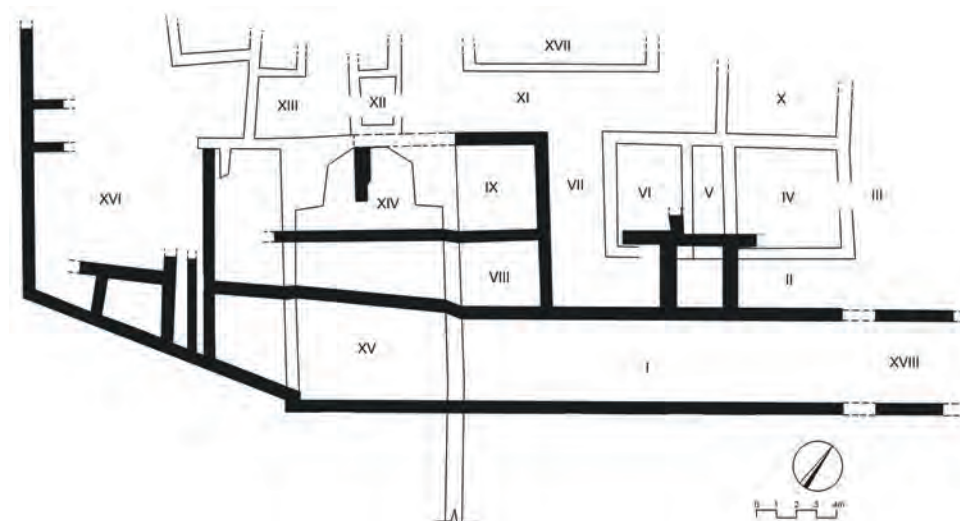

Figura 11. Vilanova i la Geltrú. Planta general de la *pars urbana* de la vil·la romana de Darró al segle III.

tenir lloc un canvi progressiu en la intensitat i l'extensió del poblament de l'indret de Darró, així com una reconversió de les activitats econòmiques. No sabem exactament què va passar al turó, on les excavacions han estat d'urgència i de petita extensió —encara que també sembla detectar-se aquest canvi cap al 50-40 aC—, però a la plana, on la recerca ha estat intensiva, és notòria l'aparició d'instal·lacions productives, com ara la terrisseria romana, associada a dependències dedicades majoritàriament a l'activitat vinícola, entre les quals destaquen les restes d'una gran premsa o *torcularius*, encara que també s'hi ha documentat la producció d'oli a través de les restes d'una almàssera.

Al peu del turó, de les antigues cases taller ibèriques, fundades als segles IV i III aC i reconstruïdes i utilitzades molt intensament entre el primer quart del segle II i mitjan I aC, es van aprofitar les parets perimètriques, se'n van enderrocar els envans, es van colgar els forns i s'hi van abocar terres per apujar el nivell dels paviments. Tots aquests canvis, però, no van afectar la

retícula constructiva de l'època ibèrica, és a dir, la divisió entre les diferents cases, els carrers, etc., malgrat que la zona va deixar d'estar dedicada a residència i a les activitats metal·lúrgiques, per convertir-se en una àrea d'emmagatzematge o en estables. Fins ara no s'hi ha trobat la residència senyorial corresponent a aquell primer moment, tot i que és possible que la vil·la no en tingués i els amos residissin a Tàrraco. Tanmateix, les dependències rústiques s'han documentat prou bé.

A començament del segle II de la nostra era, es va bastir la *pars urbana* en un indret dominant, relativament allunyat de la *figlina*, que aleshores acabava de quedar abandonada, i de les altres instal·lacions rústiques. Era una construcció allargada, que se situava davant d'una llacuna litoral, que havia estat reordenada i condicionada com a estany, dotada d'un passadís que resseguia la línia de façana, a través del qual s'accedia a les diverses estances interiors, que envoltaven un pati central o peristil. La residència va ser objecte de reformes cap al 220-240, quan se'n va remodelar el sector occidental.

L'expansió de la vil·la cap a ponent estava condicionada per l'existència d'un torrent, situat gairebé a tocar de la façana i que descrivia un meandre abans de barrejar-se amb la llacuna litoral, ordenada a manera d'estany. Ja des de la fundació el traçat de la *pars urbana* s'havia adaptat a aquest accident, trencant l'alineació de les crugies, però va ser durant la reforma del segle III que se'n va modificar sensiblement la planta. Llavors, es va

Figura 12. Vilanova i la Geltrú. Vista de la *pars urbana* de la vil·la de Darró des de ponent. En primer terme, hom pot veure la retícula del segle II amortitzada per les construccions del segle III.

Figura 13. Vilanova i la Geltrú. Ruïnes del *torcularius* de la *pars rustica* de Darró, bastit a mitjan segle I aC.

enderrocar part de la construcció i es va bastir de nou un tram de la façana principal, orientada segons el traçat del torrent, la qual cosa va donar-li la característica planta de xamfrà, que es va mantenir al llarg de les reformes següents. Aquesta reforma, però, no va afectar només la configuració general de la residència, sinó que l'edifici es va enriquir amb diversos mosaics nous, que complementaven els pocs que hi havia de bon començament. Llavors, també es van ampliar les dependències rústiques, tant les del davant de la *pars urbana* com les del peu del turó.

A mitjan segle IV es va produir una altra reforma important de l'edifici, amb l'afegit d'una sala noble o *oecus*, pavimentada amb *opus sectile*, on el *possessor* de la vil·la rebia els clients, assegut en un setial dins la capçalera pentagonal i sobrealçada que tancava el recinte. Aleshores també es van fer diverses remodelacions en la distribució interna de les estances. A la *pars rustica*, les dependències del peu del turó van restar definitivament abandonades i aquest sector va ser utilitzat com a necròpolis, on es van anar col·locant tombes en fosses senzilles o tapades amb trossos d'àmfora o bé amb teuladetes a doble vessant. Les tombes més recents d'aquesta àrea daten del segle VI. Pel que fa a la zona productiva, a partir del segle IV es va traslladar a l'extrem de llevant del conjunt, en terrenys guanyats als aiguamolls de manera en part natural i en part artificial. S'hi van aixecar diverses dependències i dipòsits, entre les quals destaca un espai dedicat al premsatge.

Encara al segon quart del segle V, tant a la *pars rustica* de la vil·la com a la *pars urbana* s'hi van fer diverses reformes, molt més importants a les dependències de treball, cosa que palesa la vitalitat d'aquesta explotació, que, de la mateixa manera que hem comprovat a la vil·la del castell de Cubelles, podia haver estat en ús fins a l'establiment del règim feudal, tot i que de moment els materials més tardans que coneixem, així com les tombes, arriben al segle VI.

Del segle II dC coneixem una inscripció votiva dedicada per Gai Clodi Emilià, ciutadà de Tàrraco, potser el *possessor* de la vil·la de Darró, que ens permet saber que aleshores al cim del turó de Sant Gervasi hi havia un lloc de culte. Potser es remuntava a l'època ibèrica i ha arribat fins als nostres dies, gràcies a la construcció de la capella que ens ha pervingut, dedicada als sants Gervasi i Protasi, advocacions antigues que podrien haver sincretitzat el culte pagà dels Dioscurs Càstor i Pòl·lux.

Vil·la de Solicrup, Vilanova i la Geltrú (Garraf, Barcelona)

A la banda nord de la badia que devia formar-se davant de l'actual població de Vilanova, hi ha el petit promontori de Sant Cristòfol, on s'ha documentat recentment el jaciment romà de Solicrup, prop de l'indret on, anys enrere, hi havia hagut troballes prehistòriques. Les estructures descobertes van estar en ús al llarg dels segles I i II dC. Cal destacar-ne una cisterna, de 17 m de llargària per 10 m d'amplària, amb capacitat per emmagatzemar-hi 340.000 litres de líquid, bastida amb un encofrat de morter i pedres i reforçada amb contraforts. A aquesta estructura se li han atribuït diverses funcions: dipòsit d'aigua per abastir les necessitats dels camps, processament del vi, *natatio* de la vil·la, lloc de transformació de fibres tèxtils (cànem, espart...). A més, s'hi va identificar un *lacus*, relacionat amb la producció de vi i un recinte clos, probablement destinat a l'estabulació de bestiar (García Targa 2005).

L'abast dels treballs realitzats, motivats per la construcció d'una nau, i l'arrasament del lloc ens priven de saber si va estar en ús al segle III. No seria estrany que tingués continuïtat, vista l'evolució de les vil·les de Darró i el Vinyet, tot i que haurem d'esperar a noves troballes. Val a dir, però, que en el terme de Vilanova els abandons documentats fins ara corresponen a

un gran nombre de petits establiments rurals ibèrics, la majoria fundats cap al començament del segle II aC, que, en general, no ultrapassaven l'època augustal i, si ho fan, resten inactius generalment cap a les acaballes del segle I de la nostra era.

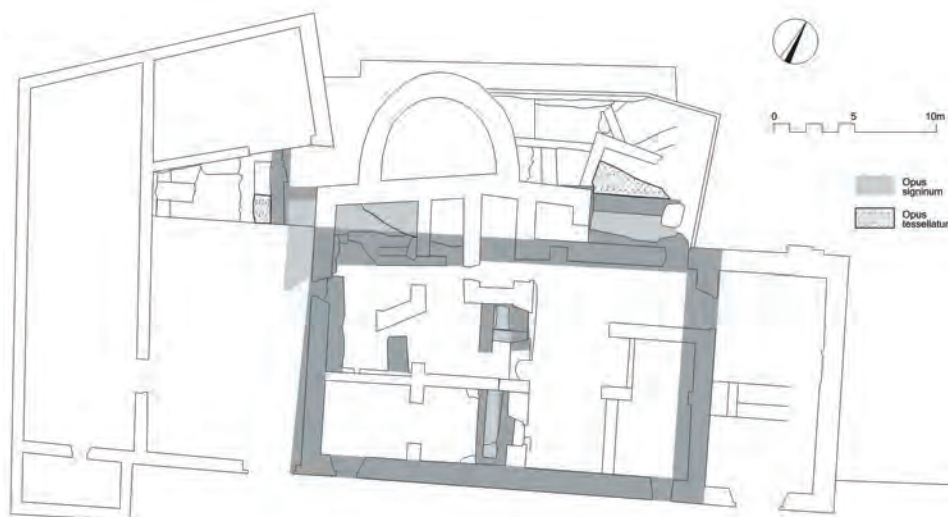
Vil·la del castell de Cubelles (Garraf, Barcelona)

El castell de Cubelles és un casalot emplaçat al cim d'un petit turó que domina el poble i els accessos per via marítima i terrestre, no gaire allunyat del tram final del riu Foix. El nostre servei, a petició municipal, en va iniciar la restauració l'any 1996, que ha continuat en diverses fases fins al present. Com a part dels estudis històrics previs a la redacció del projecte d'intervenció, es va dur a terme una excavació arqueològica de tot l'interior i part de l'entorn, entre els anys 1994-1996 i el 1999, que es va ampliar amb una actuació al carrer Joan Roig, feta en col·laboració amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Al llarg d'aquests treballs es van localitzar nombroses i importants estructures d'una vil·la romana (fig. 14-18) que sembla haver ocupat tot l'indret on ara hi ha el nucli antic de Cubelles. La presència del jaciment ja s'havia detectat feia anys. Pujol i Camps (1885) en va donar la primera notícia i Bellmunt (1964-1965), a més de referir la troballa casual d'un mosaic, el 1932, va publicar uns materials recollits en una rasa oberta a l'altre costat de la carretera C-246. Tot i això, la memòria popular no tenia noció que la vil·la s'estengués pel subsòl i la planta baixa del castell.

Dels resultats dels nostres treballs, publicats en diversos llocs (p. e.: López Mullor/Caixal/Fierro 1997; 1998; 2004) es desprèn que els vestigis més antics descoberts al lloc del castell corresponen al darrer quart del segle II aC. Com que, de moment, no es disposa de material més antic, es podria proposar la hipòtesi que aquestes ruïnes s'han d'associar a una vil·la romana republicana i no pas a un establiment ibèric. Un xic abans, cap al 150 aC, s'han documentat modificacions a la trama urbana de Tàrraco. A més, durant el segle II aC, al territori cossetà s'abandonen alguns poblats ibèrics i d'altres experimenten canvis importants vinculats a l'afermament de l'hegemonia romana sobre la població autòctona. Dins d'aquest context, no resultaria gens estrany el funcionament d'unes quantes vil·les a l'ager de la capital de la província, entre les quals bé hi podia haver la de Cubelles.

Disposem de diversos paquets estratigràfics datats al llarg de la primera meitat del segle I dC, localitzats en sondeigs puntuals realitzats en alguna de les dependències del castell, però la primera estructura constructiva imperial apareguda a l'excavació es data de mitjan d'aquesta centúria. Al llarg de

Figura 14. Cubelles. Planta del *castellum aquae* identificat al subsòl del castell, bastit cap al 200 dC. S'indiquen les zones pavimentades amb *opus signinum*, que corresponen als laci per a la recollida d'aigua, i d'*opus tessellatum*, col·locat a un ambulacre que encerclava el *castellum aquae* a tramuntana.

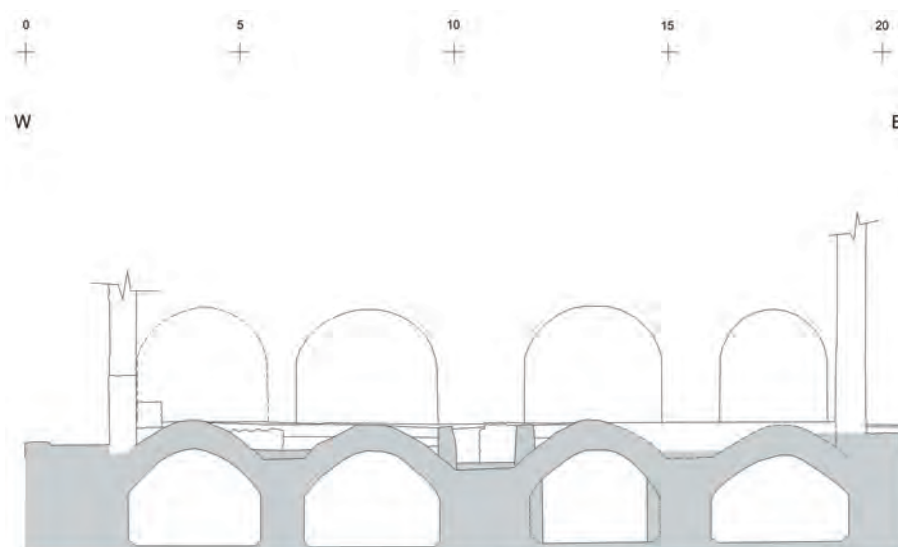

Figura 16. Cubelles. Vista d'una de les quatre cisternes, bastides cap al 200 dC, disposades en bateria al subsòl del castell i que van romandre en ús fins fa pocs anys.

l'època dels principats de Neró i Vespasià es documenta l'activitat d'aquesta explotació a través de l'aportació d'un nombre considerable de terres, per modificar els pendents del turó, mitjançant la formació de terrasses. Cap al 200-210 dC es van construir els elements més importants que han arribat fins a nosaltres. Es tracta de quatre aljubs de planta rectangular col·locats en bateria i coberts amb volta de mig canó rebaixada, que van ser bastits amb *opus caementicium concretum* i revestits d'*opus signinum* lliscat amb morter de calç. Aquest conjunt, per al qual hem proposat la funció de *castellum aquae*, estava associat a unes quantes conduccions hidràuliques i paviments d'*opus tessellatum*. També corresponen a aquest període, i òbviament es relacionen amb el *castellum*, tot un seguit de dipòsits localitzats a llevant. La datació d'aquesta fase edilícia de la vil·la ha estat possible gràcies a la troballa de t. s. africana A de la forma Lamb. 9a2 i de fragments d'àmfores Keay IIIA i VIII. També és característica la iconografia del mosaic aparegut en un dels àmbits bastit en aquell moment, que presenta un motiu de floretes en creu freqüent en la transició entre els segles II i III².

Durant el primer quart del segle III es van construir algunes estructures

Figura 15. Cubelles. Secció de les cisternes bastides el c. 200 dC, amb indicació dels arcs del c. 360.

2. Els fragments d'un mosaic que envoltava el *castellum aquae* (figura 17) estan formats per tesselles irregulars i no gaire grans, de color blanc i negre i algunes de vermelles i grogues, les primeres de pedra i les darreres de ceràmica. En la franja més ben conservada, hi ha dos camps decoratius que pressuposen la presència de sengles ambients, encara que no apareix cap envà. En el primer, després d'una franja blanca, en què s'adverteixen algunes tesselles roges, hi ha un filet senzill de peces negres. A sota, hi apareix un reticulat romboïdal limitat per línies de puntejat doble en què s'alternen tesselles blanques i negres (Barral 1981, 155, n. 142). En els espais interiors hi ha floretes amb creu no contigües (ibid., 176, n. 284), formades per tesselles negres amb peces roges a la base dels braços. Arran del filet de l'orla, només hi ha la meitat del reticulat romboïdal, a l'interior del qual són els braços inferiors de les floretes. Paral·lels: Liédena, Navarra: Mezquiriz 1956, s. II; Los Quintanares, Sòria: Blázquez, Ortego 1983, 19-20, s. III-IV; Bobadilla, Màlaga: Rodríguez 1987, 33-37, s. II o primera del III; Torre Andreu, Lleida: Pérez, Rafel 1993: 43, 45, s. II o primera III; Torre Llauder, Mataró: Ribas 1966: 11, s. II. Sant Boi de Llobregat: López Mullor, Estany 1993, 356-358, c. 200 dC.

Figura 17. Cubelles. Vil·la romana del castell. Detall del mosaic que pavimentava l'ambulacre que vorejava el *castellum aquae*.

secundàries a l'àrea de les cisternes i una sèrie de compartiments dins l'edifici que servia de superestructura als aljubs, i al llarg del mateix segle es van fer diverses reparacions i canvis en els conductes hidràulics. En un moment posterior a l'any 360, es van realitzar canvis importants a la *pars urbana* de la vil·la, com ara la reestructuració de l'edifici de les cisternes, amb l'anul·lació del conducte hidràulic axial, i sobretot amb l'aixecament dels arcs de mig punt que ens han pervingut en molt bon estat de conservació i que suportarien —com ho fan encara— un pis superior. Aquestes reformes van afectar també els dipòsits annexos, que van ser tornats a pavimentar i es va modificar el traçat d'algunes canalitzacions exteriors. Altres reformes de petita entitat es van succeir al final del segle IV o començament del V. D'altra banda, hom palesa l'activitat econòmica al jaciment fins al primer quart del segle VII, a través de les importacions de ceràmiques procedents del Mediterrani oriental, i fins al segle VIII per l'amortització d'una sèrie de sitges que presentaven als rebliments una ceràmica de pasta grisa, dura i ben decantada, obrada al torn, amb un repertori formal restringit, format bàsicament per olles de mitjanes i grans dimensions, semblants a les localitzades al jaciment de la Solana, al mateix terme municipal de Cubelles.

Figura 18. Cubelles, vista dels *laci* situats a llevant del *castellum aquae*.

BIBLIOGRAFIA

Abreviatures

AJAP 2001: Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001. Comarques de Barcelona 1996-200. La Garriga, 29 i 30 de novembre i 1 de desembre de 2001, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Ajuntament de la Garriga, vol. II, Barcelona, 2001.

El vi a l'antiguitat II: II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al mediterrani occidental*. Actes, Badalona, 1998.

MP: Miscel·lània Penedesenca (Sant Sadurní d'Anoia).

SFECAG: Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.

TA: Tribuna d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, Direcció General del Patrimoni Cultural, Servei d'Arqueologia, Barcelona.

Repertori

- ALBAREDA, M. J. et al. 1986, Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme dins el Pla de l'Artur a Sant Boi (Baix Llobregat), *TA* 1984-1985, 63-72.

- ANGLADA, L. et al. 1998, L'establiment de ses Alzines i la producció de vi a la Vall de Tossa, *El vi a l'antiguitat II*, 438-443.

- ARRIBAS, A. 1956, La primera campaña de excavaciones en el poblado ibérico y la 'villa' romana de Adarró, *Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Víctor Balaguer IV*, Vilanova i la Geltrú, 23-48.

- ARRIBAS, A. 1959, El poblado ibérico y la villa romana de Adarró (Villanueva y Geltrú), *Ampurias XX*, Barcelona, 323-329.

- BALIL, A. 1975, Mosaicos de las termas de una villa romana de San Baudilio de Llobregat (Barcelona), *XIII Congreso Nacional de Arqueología, Huelva 1973*, Saragossa, 895-899.

- BARRAL, X. 1978, *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laietana (Barcelona et ses environs)*, Barcelona.

- BARRAL, X. 1981, Repertori gràfic en català de la decoració geomètrica dels mosaics antics, *Fonaments 2*, Barcelona, 131-234.

- BARREDA, M. L. 1993, Història antiga. Del segle IV aC al V dC, Barreda, M. L.; García, J.; Serret, C. *Història de Sant Boi de Llobregat*, Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, 15-65.

- BARREDA, M. L. 2004 a, Can Barraquer (Sant Boi de Llobregat, Baix Llobregat)", *AJAP* 2001, 489-494.

- BARREDA, M. L. 2004 b, El barri antic (Sant Boi de Llobregat, Baix Llobregat)", *AJAP* 2001, 505-507.

- BARREDA, M. L. 2004 c, Cal Reverter (Sant Vicenç dels Horts, Baix Llobregat), *AJAP* 2001, 541-544.

- BARREDA, M. L., ESTRADA, A. 2004, La Roca (Gavà, Baix Llobregat), *AJAP* 2001, 545-548.
- BELLMUNT, J. 1964-1965, Notas de arqueología de Cataluña y Baleares. Cubelles, *Ampurias* XXVI-XXVII, Barcelona, 266-267.
- BLÁZQUEZ, J. M., ORTEGO, T. 1983, *Mosaicos romanos de Soria*, Corpus de Mosaicos de España VI, Madrid.
- BOSCH, J., MIRET, J. 1989, L'excavació de la vil·la romana del Bosquet (Sant Pere de Ribes), *MP* XIII, 135-166.
- BURJACHS, F., DEFAUS, J. M., MIRET, M., SOLÍAS, J. M., 1987, Un centre laietà productor d'envasos vinaris a Malgrat (Maresme). *Actes del I Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al mediterrani occidental*, Badalona, 224-228.
- CARBONELL, E.; FOLCH, J. 1998, La producció de vi i d'àmfores a la vil·la de Can Feu, *El vi a l'antiguitat II*, 289-293.
- CORSI-SCIALLANO, M., LIOU, B. 1985, *Les épaves de Tarraconaise à chargement d'amphores Dressel 2-4*, *Archaeonautica* 5, París.
- ESTEBAN, J. J. et al. 2006, La vil·la romana de Sant Pere de Gavà (Baix Llobregat), de l'alt imperi a l'antiguitat tardana. Catorze anys d'intervencions arqueològiques, *TA* 2003-2004, 171-187.
- FIERRO, X. 1996, Resultats de la campanya realitzada l'any 1995 a un sector de la *pars rustica* de la vil·la romana de Sales, Viladecans", *Quaderns científics i tècnics. Estudis, informes i textos del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local* 8, Diputació de Barcelona, Barcelona, 291-298.
- FIERRO, X. 2002, Les darreres recerques arqueològiques a l'ermita, Viladecans, *terra de pagesos i senyors. Els temps medievals*. Història de Viladecans II, Viladecans, 124-129.
- FIERRO, X. 2004, Darreres campanyes d'excavació a la vil·la romana i a l'església de la Mare de Déu de Sales, Viladecans, Baix Llobregat, *AJAP* 2001, 530-540.
- GARCÍA TARGA, J. 2004, La vil·la romana del Vinyet, consideracions generals", *Quaderns de Patrimoni del Garraf* I, Sitges, 6-7.
- GARCÍA TARGA, J., RIBAS, N. 2004 a, Darreres troballes en les intervencions arqueològiques al nucli antic de Sitges, Garraf", *TA* 2000-2001, 223-241.
- GARCÍA TARGA, J., RIBAS, N. 2004b, Les fases d'ocupació ibèrica i romana a la casa del poble (carrer Nou, 12) Sitges, Garraf, *AJAP* 2001, 443-449.
- GARCÍA TARGA, J., RIBAS, N. 2005, Solicrup. Les excavacions arqueològiques a Solicrup, un repàs a la història de les investigacions, *Cossetans i romans. Els antics pobladors de Solicrup i Darró*, Vilanova i la Geltrú, 13-19.

- GARCÍA TARGA, J. et al. 1991, El Garrofer de la Cisterna, un assentament romà i medieval a Sant Pere de Ribes (el Garraf), *MP XIV*, 48-70.
- IZQUIERDO, P., MENÉNDEZ, F. X., SOLÍAS, J. M. 1998, *Història de Viladecans, I. Els antecedents ibèrics i romans*, Viladecans.
- JÁRREGA, R. 2003, L'antiguitat tardana a les comarques de l'Alt Penedès, Baix Penedès i el Garraf. Estat actual dels coneixements, *Territoris antics a la Mediterrània i la Cossetània Oriental*, Barcelona, 393-404.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1985, Excavaciones en la villa romana del Roser de Calella (El Maresme, Barcelona). Campañas de 1981 y 1982, *Empúries* 47, Barcelona, 162-208.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1986, Establiment ibèric i romà de Darró. *Memòria 1984*, Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 129-142, 198-203.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1988, Darreres intervencions a l'assentament ibèric i la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf), *TA 1987-1988*, 53-68.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1986-1989, Los talleres anfóricos de Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona). Noticia de su hallazgo, *Empúries* 48-50, Barcelona, 64-76.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1989, Retrobament d'una inscripció llatina a la vil·la romana del castell de Castelldefels, *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, Castelldefels, 1989 (Preactes)*, Castelldefels.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1990, Une nouvelle fouille dans le centre producteur d'amphores de Sant Boi de Llobregat (Barcelone)", *Actes du Congrès de Mandeure-Mathay, 24-27 mai 1990*, SFECAG, Marsella, 187-198.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1992, Un cipo con inscripción latina hallado en la villa romana del castillo de Castelldefels (Barcelona), *Espacio, Tiempo y Forma*, s. I, n. 5, Madrid, 389-400.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1995, Nouvelles marques d'amphores trouvées au centre producteur de Sant Boi de Llobregat (Barcelone). *Actes du Congrès de Rouen*, SFECAG, Marseille, 1995, 177-185.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1996, La excavación del conjunto del castillo de Castelldefels, *IV Simposi sobre Restauració Monumental. Restaurar o Conservar?*, Quaderns Científics i Tècnics, 7, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, Barcelona, 359-374.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1998a, Resultats de l'excavació duta a terme al conjunt del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona), *Miscel·lània en Homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, vol. I, Barcelona, 53-64.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1998b, El centre productor d'àmfores de Sant Boi de Llobregat (Barcelona)", *El vi a l'antiguitat II*, 233-245.
- LÓPEZ MULLOR, A. 2004, Resultats de les excavacions al conjunt del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona), *AJAP* 2001, 983-1009.

- LÓPEZ MULLOR, A., CAIXAL, À., FIERRO, X. 1997, Un nou jaciment a l'ager de Tarraco: la vil·la romana del castell de Cubelles, *Hispania i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins XXXVII*, 1996-1997, Girona, 1997, 853-873.
- LÓPEZ MULLOR, A., CAIXAL, À., FIERRO, X. 1998, El lloc del castell de Cubelles a l'època antiga i medieval (s. II aC - s. XV) a través de l'arqueologia, *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental* 10, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 1998, 136-178.
- LÓPEZ MULLOR, A., CAIXAL, À., FIERRO, X. 2004, Resultats de la recerca arqueològica a la vil·la romana i el castell de Cubelles (Cubelles, Garraf)", *AJAP* 2001, 458-488.
- LÓPEZ MULLOR, A., ESTANY, I. 1993, L'excavació a l'àrea de les termes romanes de Sant Boi de Llobregat (campanyes de 1989-1991), *III Simposi sobre Restauració Monumental. Barcelona, del 19 al 21 de novembre de 1992*, Quaderns Científics i Tècnics 5, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, Barcelona, 339-362.
- LÓPEZ MULLOR, A., ESTANY, I., LACUESTA, R. (coord.) 2005, *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*, Monografies, 7, Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Barcelona.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X. 1988, L'època ibèrica a Darró. Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions, *MP XI*, 37-68.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X. 1989, L'època romana a Darró, Vilanova i la Geltrú, *MP XIII*, 69-116.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X. 1993, Un dépôt céramique fermé du Ve siècle après J.-C., trouvé à Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelone), *Actes du Congrès de Versailles*, SFECAG, Marsella, 329-340.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X. 2000, Las termas romanas de Sant Boi de Llobregat (Barcelona), *II Coloquio Internacional de Arqueología en Gijón. Termas Romanas en el Occidente del Imperio*, Gijón, 319-326.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X. 2002, Les darreres intervencions a les termes romanes de Sant Boi de Llobregat. Datació i tipologia", *Empúries* 53, Barcelona, 261-296.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X., CAIXAL, À., CASTELLANO, A. 1992, *La primera Vilanova. L'establiment ibèric i la vil·la romana d'Arró, Darró o Adarró de Vilanova i la Geltrú. Síntesi dels resultats de les darreres recerques arqueològiques i històriques*. Sant Sadurn d'Anoia.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO, X., CAIXAL, À., ESTANY, I. 2004, Les darreres intervencions a les termes romanes de Sant Boi de Llobregat (Sant Boi de Llobregat, Baix Llobregat). Datació i tipologia, *AJAP* 2001, 508-529.
- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO X., RIERA, M., SUAÚ, L. 2002, Les excavacions

a Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf) entre 1996 i 1998, *TA1998-199*, 175-210.

- LÓPEZ MULLOR, A., FIERRO X., SUAU, L., RIERA, M. 2004, Excavació de dues cases a l'establiment ibèric i la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf), *AJAP* 2001, 218-230.

- LÓPEZ MULLOR, A., MARTÍN, A. 2007, Tipologia i datació de les àmfores romanes de la Tarraconense en Catalunya", *Jornades d'Estudi. La Producció i el Comerç de les Àmfores de la Provincia Hispania Tarraconensis, Homenatge a Ricard Pascual Guasch, Barcelona, 17 i 18 de novembre de 2005*, Monografies 8, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, 33-94.

- LÓPEZ MULLOR, A.; ZUCCHITELLO, M., FIERRO, J. 1985, Resultats de la primera campanya d'excavacions a la vil·la romana del Mas Carbotí (Tossa, la Selva), *Informació Arqueològica* 44, Barcelona, 38-43.

- MARTÍNEZ, V., BUXEDA, J., LÓPEZ MULLOR, A. 2006, Caractérisation archéométrique des amphores vinaires produites dans l'atelier du Barri Antic (Sant Boi de Llobregat, Barcelone, Espagne). *Actes du Congrès de Pézenas, 25-28 mai 2006*, SFECAG, Marsella, 599-610.

- MAYER, M. 1980, Dos inscripciones posiblemente barcelonesas, *Rivista di Studi Liguri* XLVI, Bordighera, 158-166.

- MELIÁN, R. MOLIST, N. PUIG, F. 1989, El carrer de la Pau (Sant Boi de Llobregat). L'evolució històrica d'un edifici. *I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat*, Castelldefels, 443-457.

- MENÉNDEZ, X., SOLÍAS, J. M. 1996-1997, La villa romana de Santa Maria de Sales (Viladecans) en el context de la romanització del Baix Llobregat, *Miscel·lània Arqueològica 1996-1997*, Barcelona, 165-204.

- MEZQUÍRIZ, M. A. 1956, Los mosaicos de la villa romana de Liédena (Navarra)", *Príncipe de Viana* XVII, Pamplona, 9-35.

- MIRÓ, C. 1989, La intervenció d'urgència al solar de Can Garrigosa, Sant Boi de Llobregat, *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat*, Castelldefels.

- MORERA, J. 2006, *Informe de la intervenció al solar de l'antic mercat de Sant Vicenç dels Horts. Gener-abril de 2006*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Àrea de Coneixement i Recerca (Servei d'Arqueologia i Paleontologia), [inèdit].

- NOLLA, J. M., PRADOS, A., ROJAS, A., SANTAMARIA, P., SOLER, A. 2004, La terrisseria romana del Collet de Sant Antoni de Calonge, *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, la Bisbal d'Empordà, 193-200.

- PASCUAL, R. 1977, Las ánforas de la Layetania, *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*, *Actes du colloque de Rome, 27-29 mai 1974*, Roma, 47-96.

- PASCUAL, R. 1980, Sobre algunas marcas anfóricas catalanas, *Rivista di Studi Liguri* XLVI, Bordighera, 261-279.
- PÉREZ, A., RAFEL, N. 1993, *La vil·la romana de Torre Andreu (la Bordeta, Lleida). Un establiment suburbà dels segles II-III dC.* Monografies d'Arqueologia Urbana 5, Lleida.
- PUIG, F. 1986, Les termes romanes de Sant Boi de Llobregat, *Fonaments* 6, Barcelona, 61-94.
- PUJOL Y CAMPS, C. 1885, La costa ilergetica y las thermas de Calafell, *Boletín de la Real Academia de la Historia* VI, fasc. III, Madrid, 163-179.
- REVILLA V., GARCÍA TARGA J. 2006, El litoral del Garraf-Penedès en època romana, conquesta i romanització, *Història de Sitges. I. Època antiga*, Sitges, 113-146.
- RIBAS, M. 1966, *La villa romana de la Torre Llauder de Mataró*, Excavaciones Arqueológicas en España 47, Madrid.
- RODRÍGUEZ, P. 1987, *Mosaicos romanos de Bobadilla (Málaga)*, Málaga.
- SERRA RÀFOLS, J. de C. 1956, San Baudilio de Llobregat, *VIII Reunión de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona, celebrada en Badalona el 23 de octubre de 1955 (Informes y Memorias, 32)*, Madrid, 141-146.
- SERRA RÀFOLS, J. de C. 1962, Estratos ibéricos debajo de villas romanas de la costa catalana, *VII Congreso Nacional de Arqueología, Barcelona 1960*, Saragossa, 255-260.
- SERRA RÀFOLS, J. de C. 1968, Notes sobre la indústria del ferro a Catalunya abans de la romanització", *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia* 5, València, 9-21.
- SOLÍAS, J. M. 1983. *Excavacions a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales (Viladecans, Baix Llobregat)*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya 3, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- TCHERNIA, A. 1986, *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*, Collection de l'École Française de Rome 261, Roma.